

Козлова В. В.,

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, м. Суми

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РАЦІОНАЛЬНО-ІНФОРМАТИВНОГО ВПЛИВУ В ДОМІНАНТНОМУ ПАРЕНТАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена специфіці раціонально-інформативного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування в парентальному дискурсі. Визначено стратегію й тактику реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу та проаналізовано їхні вербальні репрезентації в домінантному парентальному дискурсі.

Ключові слова: раціонально-інформативний мовленнєвий вплив, домінування, парентальний дискурс, стратегія, тактика.

Статья посвящена исследованию специфики рационально-информативного речевого воздействия в ситуациях доминантного общения в парентальном дискурсе. Выявлены стратегия и тактика реализации рационально-информативного воспитательного речевого воздействия, а также проанализированы их вербальные репрезентации в доминантном парентальном дискурсе.

Ключевые слова: рационально-информативное речевое воздействие, доминантный, парентальный дискурс, стратегия, тактика.

The paper focuses on the specific realization of the informative speech impact in situations of domination in the parental discourse. Strategy and tactics of the informative educational speech impact and properties of their verbal actualization in the dominant parental discourse are revealed analyzed.

Key words: informative speech impact, domination, parental discourse, strategy, tactics.

Пріоритетним для сучасної антропоцентрично та функціонально спрямованої лінгвістики є вивчення мови як засобу впливу у процесі комунікативної діяльності в ситуаціях соціально значущого спілкування. Мовознавчі студії, зосереджуючи увагу на аналізі механізмів регулювання поведінки людини за допомогою мовлення, вивчають засоби та процедури мовленнєвого впливу (Л.А. Кисельова [2], С.І. Криворучко [5], П.Б. Паршин [6], К.Ф. Сєдов [7], Й.А. Стернін [8], Є.Ф. Тарасов [9], Л.Л. Федорова [11], D. Bolinger [12], J. Fahnstock [13]). Мовленнєвий вплив у широкому розумінні – вплив на індивідуальну та/чи колективну свідомість і поведінку, що здійснюється за рахунок мовленнєвих засобів, інакше кажучи – за рахунок повідомлень звичайною мовою [6]. Новітній ракурс осмислення мовних явищ детермінує актуальність вивчення специфіки мовленнєвого впливу в різних типах дискурсу, зокрема дослідження особливостей мовленнєвого впливу в парентальному дискурсі. Парентальний дискурс розглядаємо як особистісно орієнтовану комунікативну взаємодію батьків та дітей, що відбувається в сімейно-побутовій сфері спілкування, де метою батьків є виховання та соціалізація дитини, підготовка її до виконання певних соціальних ролей, а також передання знань, розвиток здібностей, сприяння набуттю вмінь та навичок соціального життя.

У реаліях парентального дискурсу мовленнєвий вплив набуває ознак виховного мовленнєвого впливу, забезпечуючи реалізацію провідної функції сім'ї – виховання дітей. Виховний мовленнєвий вплив – це цілеспрямовані комунікативні дії адресанта, що здійснюються з метою досягнення позитивних змін в особистості адресата. Раціонально-інформативний виховний мовленнєвий вплив розглядаємо як мовленнєві дії адресанта, спрямовані на когнітивну сферу – сферу пізнання – адресата з метою поповнення або смислової корекції його системи знань. Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі структурно-семантичних і прагматичних особливостей реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування в парентальному дискурсі. Об'єктом дослідження є мовленнєві засоби реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в домінантних комунікативних ситуаціях у парентальному дискурсі. Предметом дослідження є структурно-семантичні та прагматичні особливості мовленнєвих реалізацій раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування в парентальному дискурсі. Матеріалом дослідження слугували фрагменти парентального дискурсу з англійських художніх творів британських та американських авторів ХХ-ХІ сторіччя.

Комунікативне домінування визначається як здатність комунікативного лідера контролювати мовленнєву та немовленнєву поведінку партнера у комунікації в процесі інтеракції [3, с. 74]. Домінування передбачає демонстрацію ініціативи, впевненості та наполегливості. Основою намірів домінантної дискурсивної особистості стає бажання впливати на співрозмовника, переконати його в своїй правоті [7, с. 87]. Домінуючий партнер – це той, хто здатен змінити тему та відслідковувати черговість ролей. Він контролює, хто говорить, скільки і про що [1, с. 207]. Комунікативна мета домінуючого адресанта асимілює комунікативну мету адресата та повністю поглинає її [4]. Спілкування в ситуації домінування в парентальному дискурсі передбачає комунікативну домінацію батьків за рахунок акцентування власної статусної переваги. Домінантність батьків базується на особистісно-індивідуальних та статусно-рольових перевагах, які зумовлюють асиметричність міжособистісних стосунків, передбачаючи реалізацію батьківського права на регламентацію, контроль та безумовне нав'язування свого особистісного волевиявлення. Раціонально-інформативний виховний мовленнєвий вплив у домінантних ситуаціях спілкування передбачає нав'язування суб'єктивного світосприйняття з акцентуванням особистісного досвіду батьків.

Комунікація має стратегічний характер оскільки, "стратегія мовленнєвої поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли цілеустановкою є досягнення певних довготривалих результатів. У широкому розумінні мовленнєва стратегія охоплює планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від

певних умов спілкування і особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Мовленнєва стратегія є комплексом мовленнєвих дій, що спрямовані на досягнення комунікативної цілі” [1, с. 54].

У результаті дослідження й аналізу фактологічного матеріалу було виявлено, що в ситуаціях домінування реалізація раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу забезпечується стратегією інформування, що представлена тактиками опікунського втручання, нав'язування життєвих перспектив, інформування-роз'яснення. Основними структурно-семантичними типами висловлень є стверджувальні та заперечні конструкції, серед яких виділяємо: а) конструкції егоцентрованого характеру: *I want, I don't want; I don't think you should*; б) конструкції узагальнюючого характеру: *Men and women can't be friends; Universities like joiner-inners*; в) конструкції кваліфікативного характеру: *You're too young, naive; you never know; It's good*.

В умовах реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу мовець акцентує свою домінуючу комунікативну позицію за рахунок підвищеної адресантності повідомлень. Вербалізація адресантності забезпечується особовими та присвійними займенниками *I, my, mine* у складі егоцентрованих висловлень. Домінантність адресанта передбачає його прагнення до позитивної самопрезентації та негативної презентації опонента [10]. За таких умов суб'єкт впливу враховує віковий фактор і залучає номінації вікових параметрів адресата як аргумент на користь своєї позиції. При реалізації раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу мовець занижує статус адресата, вживаючи якісні прикметники в сполученні з інтенсифікаторами *too young, naive*, що забезпечують його кваліфікативну характеристику. Вікові вербалізації забезпечуються сполученням прикметників та іменника вікової семантики *age* з лексичними операторами, що створюють ефект мінімізації *You're not big enough, you're under age*. Прагматичний рівень висловлень реалізації тактик раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в домінуючих ситуаціях спілкування представлений констативами.

Тактика опікунського втручання передбачає розпитування з метою формування інформаційної бази адресанта та нав'язливе прогнозування наслідків комунікативної поведінки адресата. Намагаючись залишитися обізнаним і зберігати контроль, мовець ініціює розпитування стосовно обставин особистого життя співрозмовника за допомогою питальних структур. Для з'ясування обставин конкретної події залучається спеціальні питальні речення та еліптичні питання. У подальшому з метою отримання підтвердження або заперечення певних фактів чи припущень вживаються загальні питальні речення:

(1) *“Where have you been?” his mother asked in stern tones when he got in. She had been waiting up for him in the kitchen. “Studying with some friends,” he answered, looking nervous.*

“What friends?” She knew almost all of them, particularly now that she was teaching at the high school. “Who? I want to know their names” (D. Steel: The Gift, P. 190).

На основі аналізу отриманої інформації адресант маніфестує суб'єктивне прогнозування результату поведінкових тенденцій адресата. Засобами вербалізації виступають умовні речення, модальні дієслова значення “можливість” та “вимушеність”. Залучаючи лексико-граматичні одиниці заперечення в сполученні з засобами категорії модальності *I don't think you should; you never know what could happen*, суб'єкт впливу акцентує увагу на неспроможності адресата діяти адекватно, тим самим “легалізує” своє право на втручання. З метою обґрунтування своєї позиції адресант вдається до умовної каузаци *if he's inviting you..., he has something..., whether you recognize it or not*. За допомогою стверджувальних конструкцій узагальнюючого характеру відбувається презентація стереотипу відносин між чоловіком та жінкою, що зумовлено комунікативною інтенцією мовця вплинути на формування індивідуальної картини світу об'єкта впливу:

(2) *“Still ... I don't think you should.” She watched Tana's eyes, as the pretty blonde's face began to tense. “He's my friend, Mom.”*

“He's still a young man, and you never know what could happen in a situation like that.” “Yes, I do. I know who I can trust.”

“You're too young to be able to judge things like that. Tan.” “NO, I'm not.” Tan's face was like a rock. “Harry and I are just friends.” “You're being naive. There's no such thing between boys and girls, Tan. Men and women can't be friends” Tana's eyes opened wide. She couldn't believe her mother was saying those words. “How can you say a thing like that, Mom?” “Because it's true. And if he's inviting you to his hotel, he has something else in mind, whether you recognize it or not. Maybe he's just biding his time.” And then, she smiled. “Do you think he could be serious about you, Tan?” (D. Steel: Full Circle, P.149).

Раціонально-інформативний виховний мовленнєвий вплив реалізується також тактикою нав'язування життєвих перспектив. Відбувається презентація бачення майбутнього об'єкта впливу з врахуванням практичного досвіду суб'єкта впливу. Мовець будує раціональну аргументацію на основі своїх ціннісних орієнтацій та власного досвіду. Низка стверджувальних висловлень, комунікативний фокус яких сконцентровано на дієсловах, презентує уявлення мовця про перспективи адресата. Лексичні засоби категорії оцінки – прикметники та іменники позитивної семантики *a good career, good prospects, security*, що маркують високу якість життя – репрезентують ціннісні пріоритети мовця, які він намагається нав'язати співрозмовнику. Вербалізація аргументів забезпечується конструкціями узагальнюючого характеру. Лінгвальними засобами реалізації даної тактики є засоби волонтактивної модальності *I want*, порівняльні речення та фразеологічні вирази:

(3) *“What do you need to know about your future?” Mum asks, smiling from Mitzi to me. Then she says, “As far as I can see, it's already mapped out. You study hard, take your GCE's, go on to college, then decide on a good career for yourself, one with good prospects, security. I don't want a daughter of mine feeling she has to step into my shoes as I did with my mother.”*

“But I thought you liked it here?” I say, confused.

"I didn't say I didn't," Mum replies. "I just said I want you to have a choice in life, Candy. I'll not have you making the same mistakes as I did. Whatever happens in the future, I want you to have both feet on the ground" (A. Eires, P. 52).

Однією з умов забезпеченого майбутнього є якісна освіта. Саме тому батьки вважають за потрібне акцентувати увагу дітей на освітніх пріоритетах через демонстрацію суб'єктивного розуміння "правильної лінії поведінки" в межах тактики інформування-роз'яснення. Засобами реалізації даної тактики стають модальність необхідності *need* та модальність вимушеності *have to*, об'єднані імперативною спрямованістю у межах комунікативного контексту. Граматичне заперечення представлено заперечною часткою *not*, що у сполученні з модальністю необхідності підсилює категоричність висловлення. Для забезпечення переконливості при оформленні аргументів обираються нескладні синтаксичні форми, прості речення з набором другорядних членів. Подана інформація дублюється, корпус мовних знаків при цьому обмежений:

(4) JENNY: I've got an English essay to do by tomorrow morning.

JACK: I don't want to hear anything through the ceiling this afternoon, apart from the sound of sweat dripping onto textbooks.

JENNY: Cello?

JACK: No cello.

JENNY: I thought we agreed that cello was my interest or hobby?

JACK: It's already your interest or hobby. When they ask you "What's your interest or hobby?" at your Oxford interview, you can say, "Cello". That wouldn't be a lie.

You don't need to practise a hobby. A hobby is a hobby.

JENNY: Or interest.

JACK: (ignoring her) You don't need to be good at it. You just have to be interested in it.

JENNY: Can I stop going to the youth orchestra, then?

JACK: No. The orchestra shows you're a joiner-inner. Universities like joiner-inners (Script – Education, P. 67).

У процесі реалізації зазначених тактик з метою обґрунтування своїх поглядів та міркувань батьки звертаються також до прописних істин, що уособлюють мудрість поколінь, віддзеркалюючи суспільне ідеалістичне уявлення про добро та зло, честь та безчестя. Прописні істини актуалізуються у формі прислів'їв та приказок:

(5) "Nothing's ever too late while you're alive" (B. Plain, P. 136).

(6) Her mother shrugged. "No point in that. What can't be cured must be endured. Did you ever hear that one?" (C. Kelly: Someone Like You, P. 334).

(7) "Life is always easier in retrospect," Claire said

(C. Kelly, P. 440).

Компонентами зазначених приказок можуть бути фразеологізми:

(8) "Every lie you tell chips away at you" (A. Lamott, P. 281).

Також один з батьків цитує висловлення іншого, застосовуючи його як аргумент для підтвердження своїх слів:

(9) "Your accent, your clothes and your hands show that you labour for a living. But it's no disgrace to have calluses on your hands. As Daddy says, when a man's hands are callused you know he's honest" (C. McCullough, P. 27).

Таким чином, реалізація раціонально-інформативного виховного мовленнєвого впливу в ситуаціях домінування забезпечується стратегією інформування, що представлена тактиками опікунського втручання, нав'язування життєвих перспектив та інформування-роз'яснення. Основними структурно-семантичними типами висловлень при здійсненні зазначених тактик є стверджувальні та заперечні конструкції егоцентрованого, узагальнюючого та кваліфікативного характеру. Відкрите домінування маніфестується за допомогою висловлень егоцентрованого характеру. Основними функціонально-семантичними категоріями реалізації зазначених тактик є категорія негативності, категорія оцінки та категорія модальності. Категорія модальності представлена волюнтаривною модальністю, модальністю обов'язковості, модальністю необхідності та можливості. Категорія оцінки репрезентована засобами експліцитної оцінної семантики, що забезпечують наочність та однозначність тлумачення повідомлення мовця. Категорія негативності представлена граматичним запереченням. Аргументативний фокус висловлень сконцентровано на структурах узагальнюючого характеру. Для забезпечення доказовості своєї позиції адресант вживає прислів'я та приказки, що уособлюють досвід поколінь, та використовує наведення прикладів.

Перспективу подальших досліджень становить аналіз мовних і мовленнєвих засобів, що оптимізують вплив з метою встановлення їхнього зв'язку з ефективністю виховного мовленнєвого впливу в парентальному дискурсі.

Література:

1. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Ком-Книга, 2008. – 288 с.
2. Киселёва Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Люция Акимовна Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 158 с.
3. Коваленко А. И. Вербальные и невербальные средства реализации статусно обусловленных отношений коммуникативного доминирования / А. И. Коваленко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 74-77.
4. Копылова Н. В. Стратегия власти и подчинения в английском разговорном дискурсе : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Наталья Владимировна Копылова. – Иркутск, 2008. – 203 с.

5. Криворучко С. И. Речевое воздействие как объект лингвистических исследований / С. И. Криворучко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 897. – С. 131-137.
6. Паршин П. Б. Речевое воздействие : основные формы и разновидности / П. Б. Паршин // Рекламный текст : Семиотика и лингвистика. – М., 2000. – С. 55-75.
7. Седов К. Ф. Дискурс и личность : эволюция коммуникативной компетенции / Константин Федорович Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
8. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж, 2001. – 252 с.
9. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие: методология и теория / Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия ; [под. ред. Р. Г. Котова]. – М. : Наука, 1990. – С. 5-18.
10. Ущина В. А. Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англomовному політичному дискурсі : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Ущина Валентина Антонівна. – К., 2003. – 210 с.
11. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л. Л. Федорова // Вопр. языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46-50.
12. Bolinger D. Language: The Loaded Weapon / D. Bolinger. – L.; N.Y. : Longman, 1980. – 214 p.
13. Fahnestock J. Rhetorical Style: The Uses of Language in Persuasion / Jeanne Fahnestock. – Oxford University Press, 2011. – 449 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. An Education Screenplay by Nick Hornby. – <http://www.imsdb.com/scripts/An-Education.html>. – 122 p.
2. Eires A. Star Dreamer / A. Eires. – A Pan Original, 1983. – 139 p.
3. Kelly C. Best of Friends / C. Kelly. – Harper Collins Publishers, 2004. – 615 p.
4. Lamott A. Crooked Little Heart / A. Lamott. – Anchor Books Doubleday : New-York, 1998 – 327 p.
5. McCullough C. The Thorn Birds / C. McCullough. – Futura Publication limited, 1979. – 591 p.
6. Plain B. Homecoming / B. Plain. – Hodder & Stoughton Ltd., 1998. – 212 p.
7. Steel D. Full Circle / D. Steel. – A Dell Book : New-York, 1989. – 447 p.
8. Steel D. The Gift / D. Steel – Corgi Books, 1995. – 319 p.